MOSH SELEKSIYASI BO‘YICHA O‘TKAZILGAN TADQIQOT NATIJALARI

Idrisov Xusanjon Abdujabborovich
dosent., q. x. f. f. d (PhD)
Agrar qo‘shma fakulteti Farg‘ona davlat universiteti
Ibragimov O‘tkir Murodovich
Mirboboyev Mirvaqqos O‘tkirovich
Xo‘jaqulov Sherzod Baxtiyorovich
Musirmonqulov O‘tkir Umirqulovich
Don va dukkakli ekinlar ilmiy tadqiqot instituti
Toshkent ilmiy tajriba stansiyasi ilmiy xodimlari
Email; idrisovhusanzon@gmail.com
https://doi.org/10.5281/zenodo.7709136

Annotatsiya: Maqola sug’oriladigan o‘tloqi botqoq tuproqlar sharoitida mosh seleksiyasi ta’sir bo‘yicha olib borilgan tadqiqotlar bayon etilgan. Moshning seleksiya ko‘chatzorida muhim morfo-biologik va xo‘jalik ko‘rsatkichlari bo‘yicha tanlab olingan 716 (Afg‘oniston), 628 (V’etnam) nav namunalari nazorat ko‘chatzoriga o‘tkaziladi. Moshning nazorat ko‘chatzorida muhim morfo-biologik va xo‘jalik ko‘rsatkichlari bo‘yicha tanlab olingan 430147 (Afg‘oniston) nav namunasi nav tanlov ko‘chatzoriga o‘tkaziladi.

Kalit so‘zlar: Mosh, nav, seleksiya, ko‘chatzor,otloqi botqoq tuproq.

Kirish Mosh Phaseolus aureus loviyaning (Phaseolus) bir turi bo‘lib qimmatli oziq-ovqat ekinlaridan hisoblanadi. Oziq-ovqat uchun moshning urug‘lari (doni) foydalaniladi. Donning tarkibida yaxshi hazm bo‘ladigan ko‘p miqdorda qimmatli oqsil (24-28 %) azotsiz ekstrakt moddalar, yog‘lar (1-2 %), klechatka (4-6 %), qand moddasi va vitaminlar mavjud.

Mosh yem-xashak, sabzavot, don ekinlari uchun ajratilgan dalalarga ekiladi. U juda ko‘p ekinlar, makkajuxori, kuzgi boshoqli don ekinlari, kartoshka, sabzavot ekinlari, g‘o‘za uchun yaxshi o‘tmishdosh ekin. Mosh siderat ekin sifatida ham ekiladi. Moshning ildizida joylashgan tuganak bakteriyalar yordamida gektariga 50-100 kg gacha atmosferadagi azotni to‘playdi. To‘plangan azotning ko‘p qismi hosil bilan chiqib ketadi, 25-40 % angiz qoldiqlari bilan organik modda holda tuproqda qoladi. Bir qismi denitrifikatsiya jarayonida yo‘qoladi.

Tajriba o‘tkazish sharoiti va uslubi Tajribalar Sholichik ilmiy-tadqiqot instituti tajriba dalalarida olib borildi. Institut Toshkent viloyatining janubiy sharqiy qismida, Toshkent shaxridan 15 km uzoqlikda Chirchiq daryosining chap qirg‘og‘ida geografik

o‘rni bo‘yicha Grinvich shkalasida $69^0$18’ Sharqiy uzunlikda va $41^0$20’ Shimoliy kenglikdagi tekisliklarda joylashgan.

Tuproq qatlamlari voha uchun harakterli bo‘lib botqoq tipidagi tuproqlardir. Har xil chuqurlik qatlamlarida esa katta va kichik toshlar va qum aralashmalari ham mavjud. Ushbu tuproqlar daryoning chap qirg‘og‘idagi tipik ortiqcha namlik sharoitlaridan kelib chiqqan holda bo‘lib, sholi ekish uchun juda mosdir.Tuproq-o‘tloqi. Tajriba dalasining tuprog‘i sho‘rlanmagan, xaydov qatlami 30-40 sm. Tuproqdagi eritmalarning pH miqdori 6,8-7,3 birliklarida bo‘lib, mexanik tarkibi bo‘yicha og‘ir loylidir. Tajribalar 13 kartaning 2 chekida olib borildi.

Seleksiya ko‘chatzorida har bir nav namunasi uchun ekin maydon 3,6 m^2 (takroriysiz). Tahlilga 5 tadan o‘simlik olindi. Nazorat ko‘chatzorida har bir nav namuna uchun ekish maydoni 25 m^2 bo‘lib juft standart uslubi bo‘yicha ekildi.

Kuzatuv va hisob-kitoblar Moshning kolleksiya, seleksiya, nazorat va nav tanlov ko‘chatzorlarida fenologik kuzatuvlar o‘tkazildi. Bunda o‘suv davridagi asosiy: unib chiqishi, birinchi uchtalik barg paydo bo‘lishi, g‘unchalash, gullash, dukkak hosil qilish va pishish fazalari kuzatildi va amal davrining davomiyligi aniqlandi. Biometrik ko‘rsatkichlar aniqlandi. Olingan bog‘lamlarda o‘simlik bo‘yi, pastki dukkak joylashishi, shoxlar soni, bir o‘simlikdagi dukkak soni, don vazni, 1000 ta don og‘irligi aniqlandi. Har bir namunaning hosili aniqlandi. Buning uchun har namunaning hosili o‘rib olindi, yanchildi, tortildi; Olingan natijalarda hosildorlik ko‘rsatkichlari Dospexov B.A. qo‘llanmasi asosida tahlil qilindi.

Tadqiqot natijalari Moshning seleksiya ko‘chatzorida 27 ta nav namunalari o‘rganildi. Xar bir nav namuna 3,6 m^2 maydonda ekildi. Bu yil natijalariga ko‘ra seleksiya ko‘chatzoridan 5 ta navlar tanlab olindi. Har 10 ta namunadan keyin nazorat navi ekildi.

412441 *(*Filippin)–o‘suv davri-115 kun, o‘simlik bo‘yi –142 sm, pastki dukkak joylanishi-7,2 sm, xar bir o‘simlikda 3-4 ta gacha shox hosil bo‘ladi, 1000 don og‘irligi –40,6 g, poyasi yarim tik o‘suvchan. Mexanizm yordamida yig‘ishtirib olishga moslashgan.

716 (Afg‘oniston) – o‘suv davri-133 kun, o‘simlik bo‘yi – 90 sm, pastki dukkak joylanishi- 8,2 sm, xar bir o‘simlikda 3-4 ta gacha shox xosil bo‘ladi, 1000 don og‘irligi–9 g, poyasi yarim tik o‘suvchan. Mexanizm yordamida yig‘ishtirib olishga moslashgan.

628 (V’etnam) – o‘suv davri-115 kun, o‘simlik bo‘yi –106 sm, pastki dukkak joylanishi- 13,2 sm, xar bir o‘simlikda 3-4 ta gacha shox xosil bo‘ladi, 1000 don og‘irligi–41,8 g, poyasi yarim tik o‘suvchan. Mexanizm yordamida yig‘ishtirib olishga moslashgan.

567960 (Filippin) – o‘suv davri-115 kun, o‘simlik bo‘yi – 128 sm, pastki dukkak joylanishi- 8,4 sm, xar bir o‘simlikda 3-4 ta gacha shox xosil bo‘ladi, 1000 don og‘irligi

–40,2 g, poyasi yarim tik o‘suvchan. Mexanizm yordamida yig‘ishtirib olishga moslashgan.

320560 (Indiya) – o‘suv davri-114 kun, o‘simlik bыyi –104 sm, pastki dukkak joylanishi- 14 sm, xar bir o‘simlikda 3-4 ta gacha shox xosil bo‘ladi, 1000 don og‘irligi–34,6 g, poyasi yarim tik o‘suvchan. Mexanizm yordamida yig‘ishtirib olishga moslashgan.

Moshning nazorat ko‘chatzorida 21 ta nav namunasi o‘rganildi. Nazorat ko‘chatzorida moshning 5 nav namunasi 25 m^2 maydonda rayonlashtirilgan “Radost” navi bilan juft standart usulida joylashtirilib o‘rganildi. O‘simlikning o‘suv davrida fenologik kuzatishlar olib borilib morfologik va biologik ko‘rsatkichlariga baho berildi. Bu yil natajalariga ko‘ra nazorat ko‘chatzoridan 5 nav namuna tanlab olindi.

412441 (Filippin) – o‘suv davri-106 kun, o‘simlik bo‘yi – 104 sm, pastki dukkak joylanishi- 14,2 sm, har bir o‘simlikda 2-4 ta gacha shox xosil bo‘ladi, 1000 don og‘irligi – 30,5 g, poyasi yarim tik o‘suvchan. Mexanizm yordamida yig‘ishtirib olishga moslashgan.

414360 (Filippin) – o‘suv davri-133 kun, o‘simlik bo‘yi – 107 sm, pastki dukkak joylanishi- 10,4 sm, har bir o‘simlikda -4 ta gacha shox xosil bo‘ladi, 1000 don og‘irligi 20,1–26,4 g, poyasi yarim tik o‘suvchan. Mexanizm yordamida yig‘ishtirib olishga moslashgan.

567960 (Afg‘oniston) – o‘suv davri-112 kun, o‘simlik bo‘yi – 60-100 sm, pastki dukkak joylanishi-12,2 sm, har bir o‘simlikda 3 -5 ta gacha shox xosil bo‘ladi, 1000 don og‘irligi – 26 g, poyasi yarim tik o‘suvchan. Mexanizm yordamida yig‘ishtirib olishga moslashgan.

Bo‘ka (O‘zbekiston) – o‘suv davri-111 kun, o‘simlik bo‘yi – 94 sm, pastki dukkak joylanishi- 12,3 sm, har bir o‘simlikda 3 - 5 ta gacha shox xosil bo‘ladi, 1000 don og‘irligi – 26 g, poyasi yarim tik o‘suvchan. Mexanizm yordamida yig‘ishtirib olishga moslashgan.

628 (V’etnam) – o‘suv davri-115 kun, o‘simlik bo‘yi – 51 - 106 sm, pastki dukkak joylanishi- 9,5 - 13 sm, har bir o‘simlikda 2 - 3 ta gacha shox xosil bo‘ladi, 1000 don og‘irligi – 27 g, poyasi yarim tik o‘suvchan. Mexanizm yordamida yig‘ishtirib olishga moslashgan.

Xulosalar Moshning seleksiya ko‘chatzorida muhim morfo-biologik va xo‘jalik ko‘rsatkichlari bo‘yicha tanlab olingan 716 (Afg‘oniston), 628 (V’etnam) nav namunalari nazorat ko‘chatzoriga o‘tkaziladi. Moshning nazorat ko‘chatzorida muhim morfo-biologik va xo‘jalik ko‘rsatkichlari bo‘yicha tanlab olingan 430147 (Afg‘oniston) nav namunasi nav tanlov ko‘chatzoriga o‘tkaziladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Atabaeva X.N, Isroilov I.A Takroriy ekilgan soya navlarining o‘sishi, rivojlanishi va hosildorligiga mineral o‘g‘itlarning ta’siri.//Sholichilik va dukkakli-don ekinlarini rivojantirishning istiqbollari: Xalqaro simpozium materallari Toshkent, 1998. B.27-28.

2. Dospexov B.A. Metodika polevogo opita. - M.: Kolos, 1985. - 317 s.

3. Izrailskiy V.P, Runov Ye.V., Bernard V.V., Klubenkovie bakterii nitragin.–M: Selxozgiz, S.1983.–480.

4. Idrisov, X. A va boshq. ”Agro bisnes” inform iqtisodiy-ijtimoiy jurnali. “Dukkakli ekinlar tuproq unumdorligini oshiradi”. №07/90-2014y

5. Idrisov, X. A., & o‘g‘li soliyev, a. M. (2022, may). Sug ‘oriladigan maydonlarda mosh (phaselus aureus piper.) Navlarining tavsifi. In *international conferences on learning and teaching* (vol. 1, no. 7, pp. 17-23).

6. Idrisov, X. A., Atabayeva, X. N. (2022, may). Loviya va mosh ekinlarining umumiy ahamiyati va biologik xususiyatlarini tahliliy o ‘rganish. In *international conferences on learning and teaching* (vol. 1, no. 8, pp. 644-651).

7. Xalima, A., Xusanjon, I., & Abdulvosid, S. (2022). O ‘tloqi-botqoq tuproqlar sharoitida mosh (Phaseo1is aireis piper) ning o ‘sishi, rivojlanishi va don hosildorligi. *Research and education*, *1*(2), 373-381.

8. Xusanjon, I., & Abduxolik, K. (2022). Moshning yangi navlarini yaratishda seleksiya ko ‘chatzorida o ‘tkazilgan tadqiqotlar. *Research and education*, *1*(4), 50-56.

9. Abdujabborovich, I. X., Ozodbek, A., Nodirbek, X., & Abrorbek, a. (2022). Sug ‘oriladigan maydonlarda mosh (Phaseolus aureus Piper) navlarining simbiotik faoliyatiga ekish muddati va me ‘yorining ta’sirini o ‘rganish. *Science and innovation*, *1*(1), 615-624.

10 Abdujabborovich, I. X., o’gli, u. X. I., qizi, a. D. A., qizi, y. M. N., & ogli, m. A. A. (2022). Tipik bo’z tuproqlar sharoitida mosh (Phaseolus aireus Piper) navlarini tadqiq etish. *Science and innovation*, *1*(d2), 160-165.

11 Abdujabborovich, i. X. (2022). Qozoqi anorning biologik xususiyatlari. *Models and methods for increasing the efficiency of innovative research*, *2*(13), 396-400.

12 Idrisov, X. A., & o‘g‘li Soliyev, a. M. (2022, may). Sug ‘oriladigan maydonlarda soya etishtirish texnologiyasini takomillashtirish. In *international conferences on learning and teaching* (vol. 1, no. 7, pp. 286-295).

13 Abdujabborovich, i. X., & Gofurovna, r. F. (2022, may). Soya (Glycine hispida l) ning bilogik xususiyatlari va tashqi muxit omillari. In *e conference zone* (pp. 1-5).

14 Abdujabborovich, i. X., & teshaboyev, a. (2022). Soyaning kolleksiya ko’chatzoridan samarali va maqsadli foydalanishning ilmiy axamiyati. *Science and innovation*, *1*(d3), 286-290.

15 Abdujabborovich, i. X., & o‘g‘li, x. A. M. (2022). Sholi seleksiyasi bo ‘yicha o ‘tkazilgan tadqiqot natijalarini tahliliy o ‘rganish. *Science and innovation*, *1*(d3), 276-281.

16 Abdujabborovich, i. X., o‘g, p. J. G. A., o‘g‘li, e. K. E., & o‘g, d. O. N. M. (2022). Soyaning yangi navlarini yaratishda nav namunalaridan samarali va maqsadli foydalanishning ahamiyati. *Science and innovation*, *1*(d3), 269-275.

17 Abdujabborovich, i. X., & Mirzamaxsudavich, b. R. (2022). Soyaning yangi navlarini yaratish bo ‘yicha o ‘tkazilgan tadqiqotlar. *Science and innovation*, *1*(1), 776-785.

18 Idrisov, x. A. (2022, june). Osiyo loviyasi-mosh (phaselus aureus piper.)–biologik xususiyatlari. In *international conferences on learning and teaching* (vol. 1, no. 9, pp. 144-148).

19 Abdujabborovich, i. X., o’gli, u. X. I., qizi, a. D. A., qizi, y. M. N., & ogli, m. A. A. (2022). Tipik bo’z tuproqlar sharoitida mosh (rhaseolus aireus piper) navlarini tadqiq etish. *Science and innovation*, *1*(d2), 160-165.

20 Abdujabborovich, i. X., & teshaboyev, a. (2022). Soyaning kolleksiya ko’chatzoridan samarali va maqsadli foydalanishning ilmiy axamiyati. *Science and innovation*, *1*(d3), 286-290.

21 Idrisov, x. A., & karimov, a. A. (2022, july). Mosh (phaselus aureus piper.) Dan yuqori hosil olishda agrotexnik omillarning ahamiyatimosh (phaselus aureus piper.) Dan yuqori hosil olishda agrotexnik omillarning ahamiyati. In *international conferences on learning and teaching* (vol. 1, no. 11, pp. 106-111).

22 Xusanjon, i., & abduxolik, k. (2022). Moshning yangi navlarini yaratishda seleksiya ko ‘chatzorida o ‘tkazilgan tadqiqotlar. *Research and education*, *1*(4), 50-56.

23 Abdujabborovich, i. X., o‘g, p. J. G. A., o‘g‘li, e. K. E., & o‘g, d. O. N. M. (2022). Soyaning yangi navlarini yaratishda nav namunalaridan samarali va maqsadli foydalanishning ahamiyati. *Science and innovation*, *1*(d3), 269-275.

24 Abdujabborovich, i. X., & mirzamaxsudavich, b. R. (2022). Soyaning yangi navlarini yaratish bo ‘yicha o ‘tkazilgan tadqiqotlar. *Science and innovation*, *1*(1), 776-785.

25 Idrisov, x. A., & o‘g‘li soliyev, a. M. (2022, may). Sug ‘oriladigan maydonlarda mosh (phaselus aureus piper.) Navlarining tavsifi. In *international conferences on learning and teaching* (vol. 1, no. 7, pp. 17-23).

31. Idrisov Xusanjon Abdujabborovich, Xalbaev Akbar Namozovich. (2022). Soyaning seleksiya ko'chatzoridagi nav namunalarini qimmatli-xo'jalik xususiyatlarini o'rganish. Models and methods in modern science, 1(12), 22–25. https://doi.org/10.5281/zenodo.7032183.https://doi.org/10.5281/zenodo.7032183

32. Isag‘aliyev, M., Obidov, M., & Matholiqov, R. (2019). Morphogenetic and biogeochemical features of the medicinal capparis spinosa. *Scientific journal of the Fergana State University*, *2*(4), 46-49. https://scholar.google.com/citations

33. Matholiqov, R Argic dasturidan foydalangan holda qishloq xo‘jalik yerlarini tahliliy o‘rganish. Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences 2022 yil. https://scholar.google.com/citations

34. Маматожиев, Ш. И., Тожимаматов, Д. Д. У., Камолов, З. В. У., & Холиқов, М. Б. У. (2020). ФАКТОРЫ, ВЛИЯЮЩИЕ НА ПРОЦЕССЫ ХРАНЕНИЯ ЗЕРНА И НА ПОКАЗАТЕЛИ КАЧЕСТВА. *Universum: технические науки*, (12-4 (81)), 75-78.

35. Маматожиев, Ш. И., Тожимаматов, Д. Д. У., Камолов, З. В. У., & Холиқов, М. Б. У. (2020). ПРЕИМУЩЕСТВА НОВОЙ СИСТЕМЫ ПРИ ПРИЕМКЕ ЗЕРНА. *Universum: технические науки*, (12-2 (81)), 96-99.

36. Davronov, Q. A.,& Xoliqov, M. B.O‘, (2021). The effect of grain moisture on grain germination during grain storage. ACADEMICIA: An International Multidisciplinary Research Journal (11-5), 418-421.

37. Nazarovna, A. X., & Abdujabborovich, I. X. (2022). O ‘TLOQI-BOTQOQ TUPROQLAR SHAROITIDA MOSH (Rhaseo1is aireis Piper) NING O ‘SISHI, RIVOJLANISHI VA DON HOSILDORLIGI. *Research and education*, *1*(2), 373-381.

38. Идрисов , Х. А., & Мадалова , М. (2022). МАША (PHASELUS AUREUS PIPER.) И АГРОТЕХНИКА ВОЗДЕЛЫВАНИЯ. *Eurasian Journal of Medical and Natural Sciences*, *2*(11), 77–86. извлечено от https://in-academy.uz/index.php/EJMNS/article/view/4399Идрисов , Х. А., & Мадалова , М. (2022). МАША (PHASELUS AUREUS PIPER.) И АГРОТЕХНИКА ВОЗДЕЛЫВАНИЯ. *Eurasian Journal of Medical and Natural Sciences*, *2*(11), 77–86. извлечено от https://in-academy.uz/index.php/EJMNS/article/view/4399

39. Idrisov, X. A., Qashqaboeva, C. L. T. L., & Xalbaev, A. N. (2022). SOYANING NAZORAT KO’CHATZORIDAGI NAV NAMUNALARINI QIMMATLI-XO’JALIK XUSUSIYATLARINI TAHLILIY ORGANISH. *Results of National Scientific Research International Journal*, *1*(5), 134-139.

40. Idrisov, X. (2022). MOSH: RESEARCH, EXPERIENCE AND RESULTS. *Science and Innovation*, *1*(7), 182-186.

41. Idrisov, X., Matxoliqov, R. Z., & Xoliqov, M. (2022). KUZGI BUG ‘DOYDAN KEYIN EKILGAN MOSH NAVLARINING SIMBIOTIK FAOLIYATINI O’RGANISH. *O'rta Osiyo ta'lim va innovatsiyalar jurnali*, *1*(2), 51-56.

42. Ibragimov, O. O., & Idrisov, X. A. (2022, October). OLMA NAVLARINI NAV TAVSIFINI O ‘RGANISH ASOSIDA TAXLIL ETISH. In *INTERNATIONAL CONFERENCES* (Vol. 1, No. 4, pp. 20-27).

43. Atabaeva, X. N., & Abdujabborovich, I. X. (2022). MOSH NAVLARI BARG YUZASI RIVOJLANISHIGA AGROTEXNIK OMILLARNING TA’SIRI. *Science and innovation*, (Special Issue), 540-544.

44. Idrisov, X. (2022). MOSH: TADQIQOT, TAJRIBA VA NATIJA. *Science and innovation*, *1*(D7), 182-186.

45. Idrisov, X. (2022). EKISH MUDDATLARI VA ME’YORLARINI MOSH (Rhaseo1is aireis Riper) NAVLARI POYA BALANDLIGI VA HOSILDORLIGA TA’SIRINI O ‘RGANISH. *Science and innovation*, *1*(D7), 176-181.

46. Abdujabborovich, I. X., Maxliyoxon, A., Muslima, A., & Gavhanso, A. (2022, November). TOSHKENT VILOYATI O ‘TLOQI BOTQOQ TUPROQLARI SHAROITIDA SOYA (GLYCINE HISPIDA L) NING KOLLEKSIYA KO ‘CHATZORIDA O ‘TKAZILGAN TADQIQOT. In *Proceedings of International Conference on Modern Science and Scientific Studies* (Vol. 1, No. 2, pp. 98-104).

47. Abdujabborovich, I. X., & Teshaboyev, A. (2022). UDK: 633.853. 52 SOYANING YANGI ISTIQBOLLI NAVLARINI YARATISH NATIJALARINI TAXLILIY O’RGANISH. *Новости образования: исследование в XXI веке*, *1*(3), 8-14.

48. Idrisov, H., & Madalova, M. (2022). ANALYTICAL STUDY OF THE GROWTH AND DEVELOPMENT OF A VARIETY OF MUNG BEAN (RHASEO1IS AIREIS PIPER). *Eurasian Journal of Medical and Natural Sciences*, *2*(11), 97-101.

49. Idrisov, X., & Xalbaev, A. (2022). SOYANING SELEKSIYA KO’CHATZORIDAGI NAV NAMUNALARINI QIMMATLI-XO’JALIK XUSUSIYATLARINI O’RGANISH. *Models and methods in modern science*, *1*(12), 22-25.

50. Nazarovna, A. X., & Abdujabborovich, I. X. (2022). O ‘TLOQI-BOTQOQ TUPROQLAR SHAROITIDA MOSH (Rhaseo1is aireis Piper) NING O ‘SISHI, RIVOJLANISHI VA DON HOSILDORLIGI. *Research and education*, *1*(2), 373-381.